

ÉRTEK EZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZENHARMADIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

BUDAPEST

1909.

3 136 02

TARTALOM.

1. Parlamenti szólásszabadság. *Edvi Illés Károly* l. tagtól.
2. Az igazságos jog. Székfoglaló értekezés. *Kunz Jenő* l. tagtól.
3. A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. *Illés Józseftől*.
4. Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabonaárainak alakulásáról.
Földes Béla r. tagtól.
5. A tömeg büntetetei. *Angyal Páltól*.
6. A szövetkezetek alapelve. Székfoglaló értekezés. *Nagy Ferencz* r. tagtól.
7. Széchenyi-problemák. Írta *Réz Mihály*.
8. Újabb irányok a nemzetközi perjogban. Székfoglaló értekezés. *Magyary Géza* l. tagtól.
9. A rendi elemek a magyar alkotmányban. Székfoglaló értekezés.
Ferdinandy Gejza l. tagtól.
10. Gróf Széchenyi István és a pesti Hengermalom-társaság. — Melléklet:
Adatgyűjtemény. Székfoglaló értekezés. *Gaal Jenő* r. tagtól.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

DR. PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

XIII. KÖTET. 6. SZÁM.

A

SZÖVETKEZETEK ALAPELVE

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

NAGY FERENCZ

RENDES TAGTÓL

(Olvastatott a Magy. Tud. Akadémia II. osztályának 1906. február 12-iki ülésén.)

Ára 80 fill.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1906.

A
SZÖVETKEZETEK
ALAPELVE

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

NAGY FERENCZ

RENDES TAGTÓL.

(Felolvasatott a M. T. Akadémia II. osztályának 1906. február 12-én tartott ülésén.)

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1906

Budapest, az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája.

Tisztelt Akadémia!

Első sorban mély hálámat fejezem ki 1903 május 8-án a II. osztály rendes tagjává történt megválasztásomért. Egyszersmind bocsánatot kérek, hogy székfoglaló értekezésemet az Alapszabályok rendelkezése ellenére elkéshten csak most adom elő. Hogy ebbeli mulasztásomnak nem az az oka, mintha szerény tudományos működésem az utóbbi időben szünetelt volna, annak bizonyítására bátor vagyok arra utalni, hogy megválasztásom óta két kötetes kereskedelmi jogomat átdolgozva 6-ik kiadásban, váltójogomat szintén átdolgozva 4-ik kiadásban tettem közzé s az igazságügyminiszter megbízásával új törvényjavaslatot dolgoztam ki a szövetkezetekről. Ezek a munkák talán felmentenek azon vád alól, hogy a midőn a t. Akadémia fokozott kitüntetésre érdemesített, ezt jogcímnek tekintetem volna arra, hogy most már a tudomány nyugállományába lépjek.

I.

Székfoglaló értekezésem tárgyául a *szövetkezetek alapelveinek* kérdését választottam. Oly kérdést, mely nemcsak elméleti alapul szolgál úgy nemzetgazdasági, mint jogi tekintetben a szövetkezetek valódi természetének és hivatásának megállapítására; hanem a mely azt az irányt is kijelöli, melyben a szövetkezetek törvényhozási szabályozásának mozognia kell, ha azt akarjuk biztosítani, hogy igazi céljuktól el ne térjenek. Sajnos, a kérdés még nincs kellő határozottsággal tisztázva s ez magyarázza meg, hogy a törvényhozások a szövetkezetek jogi szabályozásánál bizonyos tartózkodást tanúsítanak a céljukat biztosító rendelkezések felállításánál s ez a tartózkodás vonta maga után azokat a nagymérvű rend-

ellenességeket, melyeket a szövetkezetek terén tapasztaltunk, s melyek azt eredményezték, hogy a szövetkezetek gyakran nemcsak nem teljesítették nagy szociálpolitikai hivatásukat, hanem ellenkezőleg épen az általuk felsegítendő gyengébb társadalmi osztályok kizsákmányolásának eszközeivé váltak. Még sajnosabb, hogy a szövetkezetek alapelvének felismerése körüli határozatlanság s a törvényhozás tartózkodása épen hazánkban szülte a legnagyobb fokú visszaéléseket és kinövéseket, s hogy ennek folytán sehol sem mutatkozik égetőbbnek a helyes alapelv következetes alkalmazásával keresztülvitt *reform* ezen a téren, mint nálunk.

II.

Abban nincs véleménykülönbség, hogy a szövetkezetek *anyagi, gazdasági* célú társulatok; hogy hivatásuk abban áll, miszerint a gyengébb társadalmi osztályok anyagi erejét fokozzák s azokat arra képesítsék, hogy a létért való küzdelmet s a nagy tőkével való versenyt nagyobb sikerrel folytathassák, mint ez az egyesek által elszigetelve lehetséges. Ez nem zárja ki ugyan, hogy a szövetkezetek tulajdonképeni céljuk mellett egyéb: nem-gazdasági, *szellem-erkölcsi, társadalmi* célokat is ne tűzhessenek ki maguknak, a mint azt különösen *Angliában* teszik; de ez csak mellékes szerepet játszik, mely a főcélzt nemcsak nem szorítja háttérbe, hanem inkább annak megvalósítását elősegíti. A törvényhozások a szövetkezeteket kivétel nélkül a tágabb értelemben vett közkereseti társaságok¹ közzé sorozzák;² sőt a legtöbb a szövetkezeteket a

¹ Tágabb értelemben véve, vagyis mint általában keresetre irányuló társaságok: *societates quaestuariae*. Lásd e kitéltt ebben a tágabb értelemben az 1840: XVIII. t.-cz-ben. Szűkebb értelemben használja a kereskedelmi törvény, t. i. csupán mint a kereskedelmi társaságok egyik fajtát.

² A német megjelölés: »*Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften*« ezt határozottan kifejezésre hozza; míg a »*Genossenschaften*« általánosabb kifejezése nem mindig csak a szövetkezetek, hanem más társaságok megjelölésére is használtatik. Ily tágabb értelemben használja különösen *Gierke* »*Das deutsche Genossenschaftsrecht*« című három kötetes munkájában.

kereskedelmi társaságok körében szabályozza.¹ Ezt teszi különösen a magyar kereskedelmi törvény is;² kifejezetten akként jelölván meg a szövetkezetek célját, hogy azok tagjaik »*hitelének, keresetének* vagy *gazdálkodásának*«³ — tehát anyagi érdekeik előmozdítására alakulnak.

De ha a szövetkezetek épen olyan *anyagi*, gazdasági célú társaságok, mint a többi kereskedelmi társaság: szabad-e ebből arra is következtetni, hogy a szövetkezetek épen olyan *nyerészkedő, lucrativ* célú társaságok, mint a többi, például a részvénytársaság? Fedi-e egymást a szövetkezetnél is az anyagi cél a nyerészkedési céllal, avagy ezt a két célt a szövetkezetek igazi természetének meghatározásánál el kell-e választani s az anyagi cél daczára a nyerészkedési célt a szövetkezeteknél kizárni?

Ez az a kérdés, mely körül nálunk a vita foly s épen erre vonatkozólag kell tisztázni az eszmét, ha biztos alapot akarunk szerezni a szövetkezetek jogviszonyainak helyes szabályozásához.

Már akkor, mikor 1894-ben *Szilágyi Dezső* igazságügy-miniszter megbízásából az első szövetkezeti törvényjavaslatot készítettem,⁴ sok támadásban részesültem azon korlátozó rend-

¹ Így az 1867. évi *francia* társasági törvény, az 1873. évi *belga* társasági törvény, az új *olasz, román, spanyol, portugáliai* kereskedelmi törvények (a régiek még nem is ismerik). Németországban és Ausztriában a szövetkezetek külön törvényekben vannak szabályozva s nem soroztatnak a kereskedelmi társaságok közé, de ennek daczára kereskedőknek tekintetnek. V. ö. 1889. évi német szöv. t. 17. §.; 1873. évi osztrák szöv. t. 13. §. (Utóbbi szerint azonban csak akkor, ha a szövetkezet egészben vagy részben kereskedelmi ügyletekkel foglalkozik.)

² V. ö. K. T. 61. §. és I. rész, 11. cím. Vajjon a szövetkezet *kereskedelmi ügyletekkel* foglalkozik-e vagy nem? époly közömbös, mint a részvénytársaságnál. V. ö. *Szerző* »A kereskedelmi jog kézikönyve« 6. kiadás I. kötet 47., 102. §§.

³ K. T. 223. §. Hasonlóan német és osztrák szöv. t., bár ezek a *hitelt* mint önálló célt nem említik, az osztrák is csak mint a kereset és gazdálkodás eszközt. V. ö. erre nézve *Szerző* törvényjavaslatának indokolását.

⁴ *Törvényjavaslat a szövetkezetekről.* Előadói tervezet indokolással. A m. kir. igazságügy-miniszter megbízásából készítette *Dr. Nagy Ferencz* egyetemi tanár. Budapest, 1894.

szabályok miatt, melyeket a kereskedelmi törvény túlliberális álláspontjával szemben a szövetkezetek nyereszkesedési törekvéseinek meggátlása végett javaslatba hoztam. 1895 december 8-án országos congresszust is tartottak az úgynevezett »önállóan működő hitelszövetkezetek«, hogy állást foglaljanak javaslatom ellen¹ s ezek a támadások meg is ingatták a következő kormányt a szövetkezetek általános reformjára irányuló törekvésében. Mindazonáltal sikerült a javaslatba hozott rendszabályok nagy részét egyelőre legalább abban a szűkebb keretben megvalósítani, mely *Erdély Sándor* igazságügy-miniszter előterjesztésére a »gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről« szóló 1898 : XXIII. t.-cikkben létesített s a mely, midőn azt vette czélba, hogy a kisebb gazdák és iparosok helyzete az állami segély mellett felállított »Országos Központi Hitelszövetkezet« által alapítandó és támogatandó szövetkezetek útján javíttassék, egyszersmind kellő biztosítékokról gondoskodott, hogy ezek a szövetkezetek igazi rendeltetésüknek teljesen megfeleljenek.² S egyrészt azok a nagy és áldásos eredmények, melyeket ez a törvény már eddig szült, a mennyiben a központi intézet kötelékébe tartozó szövetkezetek száma 1905 végén már 1814-re emelkedett, melyek kifogástalan működés mellett nem kevesebb, mint 125 millió koronát bocsátottak tagjaik rendelkezésére;³ másrészt az a szomorú tény, hogy eredeti javaslatom megjelenése óta a nyereszkesedésre s ezzel a gyengébb társadalmi osztályok kizsákmányolására irányuló szövetkezetek, különösen az évtársulati rendszeren

¹ A congresszus *Erdély Sándor* igazságügy-miniszterhez intézett »Emlékirat«-ban foglalta össze kifogásait, melyek azonban csak a tervezet egyes intézkedései ellen szólnak, míg annak azt a törekvését, »hogy a szövetkezeteket eredeti rendeltetésüknek visszaadja és szigorú korlátot vonjon a szövetkezetek és részvénytársaságok között«, az Emlékirat is helyesli. De e helyeslés nem igen egyezik a kifogásokkal, tehát csak arra való, hogy a kifogások igazi forrása elhomályosíttassék.

² Lásd a törvényjavaslat indokolását és *Szerzőnek* a törvényhez írt magyarázatát. Budapest, 1898. Bevezetés.

³ Lásd a Központi Hitelszövetkezet 1905. évi üzleti jelentését. Ez az összeg magában foglalja úgy a központ által nyújtott hitelt, mint a szövetkezetek által közvetlenül szerzett összegeket (takarékbetétek stb.), és saját tőkéjüket.

alapuló úgynevezett »koronaszövetkezetek«,¹ ijesztő mérvben szaporodtak:² nemcsak nem czáfolták meg az általam elfoglalt álláspont helyességét, hanem ellenkezőleg még megerősítették azt; minélfogva semmi okom sem volt a múlt évben újonnan átdolgozott javaslatomban³ attól eltérni. Minthogy azonban ezen újabb javaslatom kapcsán újból megindult a vita a szövetkezetek igazi természete és hivatásuk alapelve iránt⁴ s attól kell tartanom, hogy az érdekelt köröknek ismét

¹ A kifejezés onnan származik, hogy a tagok időszakonként (rendszeresen hetenként) egy vagy több koronát fizetnek be az üzletrészekre, illetve törzsbetétekre mindaddig, míg az illető évtársulat tart (4—6 évig). Az évtársulat felszámolásakor a felvett kölcsön a befizetett összegből levonatik s a maradék kifizetetik. Ha a kölcsön a befizetések által successive törlesztetnék, e rendszer ellen nem lehetne kifogást tenni. De túlnyomóan az eredeti kölcsönösszeg után fizetetik a kamat az egész évtársulati időszak alatt, holott a befizetések által a tartozás folytonosan esökken. Ez s a különböző melléjárandságok és birságok teszik lehetővé a tagok uzsoraszerű kizsákmányolását, mire nézve l. különösen a *budapesti* kereskedelmi és iparkamara emlékiratát 1904. évi törvényjavaslatom függelékében és *Budai Barna*: Az uzsorás szövetkezetekről a magyar gazdaszövetség 1903. évi közgyűlésén tartott előadását. L. szövetkezeti törvényhozásunk reformja. Kiadja a Magyar Gazdaszövetség. Budapest, 1903. 102. sk. l.

² A *hitelszövetkezetek* összes száma 1904. július 1-én volt a magyar korona egész területén (beleértve Horvát-Szlavonországot) 3088. Ebből alakult első javaslatom vagyis 1893 óta összesen 2306. V. ö. A magyar szent korona országaiban fennálló szövetkezetek jegyzéke. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszter. Budapest, 1905. A korona-szövetkezetek száma, sajnos nincs külön kimutatva. Budapesten ez idő szerint 132 hitelszövetkezet működik s ezek közül legalább 100 számítható a nyereszkesző korona-szövetkezetek közé. L. *Mátrai Arnold* érdekes cikkét: Az osztrák-magyar bank és a szövetkezetek. Pesti Hirlap 1906. február 2. szám.

³ *Törvényjavaslat a szövetkezetekről*. Újonnan átdolgozott előadói tervezet indokollással. A m. kir. igazságügyminiszter megbízásából készítette *dr. Nagy Ferencz*. Budapest, 1904.

⁴ Így különösen a magyar jogászegylet körében *dr. Navratil Ákos* előadása alapján. L. Jogászegyleti értekezések 244., 247. füzet. Továbbá a Magyar Gazdaszövetség által 1904. november hó 5. és 6-án tartott szaktanácskozáson. L. A szövetkezeti törvényjavaslat tárgyalása stb. Külön lenyomat a Magyar Gazdák Szemléjéből. Budapest 1904. A számos külön bírálatok közül különösen: *Beck Dénes* Tanulmány dr. Nagy Ferencz szövetkezeti törvénytervezetéről stb. Budapest, 1904. foglalkozik a szövetkezetek alapelvével s támadja a javaslat e részbeni álláspontját.

sikerülhet annak elhomályosításával a helyes következmények levezetését megakadályozni, a miben sajnos politikai okok is közreműködnek, szükségesnek tartom ezt az alapvető kérdést tudományosan is megvilágítani, a mi eddig sem nálunk, sem a külföldön tüzetesen, *ex asse*, nem történt.

III.

Nem vagyok barátja a jelszavaknak, még a politikában sem, a hol már elég sok bajt okoztak. Tudományos értéket még kevésbé szabad nekik tulajdonítani. Ez okból a szóban forgó kérdés szempontjából nem helyezek súlyt arra, ha régtől fogva a szövetkezeteket mint az *önsegély* elvén alapuló társaságokat jelölik meg, s ennek alapján gyakran »*önsegélyező egyletek*«-nek nevezik el. Ez a jelszó voltaképen csak azt akarja kifejezni, hogy a szövetkezetben résztvevő egyének nem kívánnak külső, nevezetesen *állami* támogatást, hanem csakis saját egyesített erejükből akarják megszerezni a gazdálkodásukhoz szükséges eszközöket. Ismeretes, hogy ezen jelszó alatt küzdött Németországban a szövetkezeti ügy főapostola: *Schulze-Delitzsch*, az állami segílyt követelő lángeszű szocialista-vezér: *Lassalle* ellen. De nem lehet tagadásba venni, hogy az önsegély eszméje nehezen fér össze a nyereszkesedés eszméjével, mert ha általában lehet is szó segílyről, habár a segílyező a segílyből nyereséget, pl. a kölcsönadó a megszorított adóستól magas kamatot húz: azt mégis bajos összeegyeztetni, hogy azok, a kik saját erejükből akarják közösen megszerezni a szükséges segílyt, önmagukon akarjanak ezen segílyezés révén nyereszkesedni.

Még erősebben fejezi ki egy másik jelszó a nyereszkesedés kizárását a szövetkezeteknél. Ez a »*kölcsönösség*«. A mi kereskedelmi törvényünk ezt a szövetkezetekről felállított *fogalom meghatározásba* vette fel¹ s gyakran a szövetkezeteket egye-

¹ K. T. 223. §. »Szövetkezetnek ezen törvény értelmében meg nem határozott számú tagokból álló azon társaság tekintetik, mely tagjai hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett, illetőleg a *kölcsönösség alapján* előmozdítására alakul.« A német és osztrák szövetkezeti törvény fogalom meghatározásában e kellék hiányzik.

nesen »*kölcsönösségi társaságok*«-nak nevezik is.² A kölcsönösség olyan kellék ugyan, mely minden társaságnál szükséges; miért is nem tekinthető érvényes társasági szerződésnek az ú. n. *societas leonina*, melynél az egyik tag csak a veszteségben részesedik, a nyereségben ellenben nem. De a kölcsönösség, vagy az azzal gyakran egyértelemben használt »*egyetemlegesség*« (*solüdaritás*) a szövetkezetnél egészen más értelemben szerepel, mint más társaságnál. A míg ugyanis más társaságnál a kölcsönösség csak a tagok egymásközi *társasági viszonyára* s a mi abból következik: vagyoni hozzájárulás, ügyvezetés, nyereség- és veszteségfelosztás stb. értetik, nem pedig a társaság által folytatott *üzletre* s az abban előforduló egyes ügyletekre — mert hisz' azok, a kikkel a társaság rendszerint üzleti összeköttetésbe lép, a társasági viszony szempontjából idegenek —: addig a szövetkezeteknél a kölcsönösség annak folytán, hogy, mint látni fogjuk, a tagok a társasággal üzleti viszonyban is állanak, tehát a társasági üzletre nézve sem idegenek, nemcsak a társasági viszonyokra, hanem a társaság által folytatott üzletre mint ilyenre is értetik s csakis erre való tekintettel szerepel a szövetkezeteknél mint különleges criterium. Már pedig valamint a többi társaságnál a társasági viszonyra vonatkozó kölcsönösség kizárja azt, hogy a tagok ebből a viszonyból kifolyólag egymáson nyereszkedjenek, azonképen a szövetkezeteknél a tagokkal folytatott üzleti tevékenységre vonatkozólag sem lehetne kölcsönösségről szó, ha ez nyereszkedési szándékkal történnék.

Ismétlem azonban: nem akarom a szövetkezetek igazi természetét csupán jelszavakkal bizonyítani. Nincs is arra szükség; mert úgy a szövetkezetek *célja* és *hivatása*, mint a *közfelfogás* azokban az országokban, melyekből a szövetkezetek

¹ Így akarta őket nálunk törvényesen is elnevezni a kereskedelmi törvény szövetkezeti részének tervezete. De az annak tárgyalására összehívott szakértekezlet ezt mellőzte s a »szövetkezetek« kifejezését fogadta el. L. az Értekezlet jegyzőkönyveit 222. sk. l. Meg van azonban a kölcsönösség a törvényes elnevezésben a »*kölcsönös biztosító-társaság*«-nál; németben is: »*Versicherungs-Verein auf Gegenseitigkeit*«, mely azonban az 1901. május 12-iki birodalmi törvény által önállóan s nem mint a szövetkezetek egyik faja van szabályozva; francziában: »*sociétés d'assurances mutuelles*« (1868. január 22. décret) stb.

hozzánk átszármaztak, elég bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy a szövetkezetek alapelve a cél materialisztikus volta daczára a *nyerészkedés kizárása, az együttműködés önzetlensége.*

IV.

A szövetkezetek *célja és hivatása* határozott kifejezést nyer abban a már érintett fogalommeghatározásban, melyet a kereskedelmi törvény épügy, mint a német és osztrák szövetkezeti törvény a szövetkezetekről felállít. Világosan kimondja a törvény, hogy szövetkezetnek azon társaság tekintetik, »mely *tagjai* hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának... előmozdítására alakul«. ¹ Kitűnik ebből a meghatározásból, hogy a midőn a szövetkezetek tagjaik anyagi érdekeit szolgálják, ezt nem úgy teszik, mint a többi kereskedelmi vagy általában kereseti társaság, a melyeknél a tagok elvileg csak a közös vállalat *eredményében, hasznában* osztozkodnak, tekintet nélkül arra, hogy a társaság kikkel lép üzleti összeköttetésbe? A szövetkezeteknél sincs ugyan kizárva, hogy a társaság oly közös üzleti eredményre ne törekedjék, mely az üzleti költségek fedezésén felül a tagoknak bizonyos haszonrészesedést, osztalékot biztosít. Ez azonban a szövetkezeteknél nem a tulajdonképeni, nem a főcél, hanem ellenkezőleg egészen alá van rendelve a szövetkezetek azon feladatának, a mely abban áll, hogy a társaság üzleti tevékenysége épen *saját tagjaira* legyen irányozva, saját tagjai gazdaságának közvetlen eszköze, előmozdítója legyen. Egy részvénytársasági banknál pl. elvileg egészen mindegy az egyes részvényesekre nézve, hogy kinek ad kölcsönt, kinek a váltóját számítja le, kinek vásárol papirokat vagy ad el? Hogy maga a részvényes is fordul a saját bankjához: az merőben esetleges; ő ilyenkor nem is *mint részvényes*, hanem épügy mint *harmadik* személy szerepel,

¹ K. T. 223. §. *Német* szöv. t. 1. §.: »Gesellschaften von nicht geschlossener Mitgliederzahl, welche die Förderung des Erwerbes oder der Wirtschaft ihrer Mitglieder... bezwecken.« *Osztrák* szöv. t. 1. §.: »Vereine von nicht geschlossener Mitgliederzahl, welche die Förderung des Erwerbes oder der Wirtschaft ihrer Mitglieder... bezwecken.«

mint az, a ki *nem* részvényes. Reá nézve, *mint részvényesre* nézve csak az a fontos, hogy a társaság minél jobb üzleteket csináljon s azoknak végeredményeképen minél nagyobb osztalékot fizessen. Ezzel szemben egy *hitelszövetkezethél* épen arról van szó, hogy a társulat *saját tagjainak* adjon kölcsönt, saját tagjainak váltóit számítolja le stb. Az a részvényes, a kinek kölcsönre van szüksége, esetleg nem is a saját bankjához fordul, hanem más intézetnél keresi hiteligényének kielégítését. Az a szövetkezeti tag ellenben más intézethez hiába fordulna; ő épen azért fordul a saját szövetkezetéhez, épen azért járult hozzá a szövetkezet létesítéséhez, mert másutt hiteligényeit egyáltalában vagy megfelelően kielégíteni nem képes. Hasonlóképen áll a dolog a szövetkezetek többi fajainál: a *fogyasztási* szövetkezeteknél, melyeknél az a cél, hogy a társaság által nagyban vásárolt fogyasztási cikkek saját tagjainak továbbadassanak; a *nyersanyag-beszerzési* szövetkezeteknél, melyek tagjaik számára az iparüzletükhöz szükséges nyersanyagokat szerzik be; a *termelő- és értékesítő* szövetkezeteknél, melyek saját tagjaik közösen vagy külön-külön előállított árúit eladják stb. Ezzel nem akarom azt mondani, mintha a szövetkezetek *másokkal* egyáltalában nem köthetnének ügyleteket; hogy egy hitelszövetkezet másnak is ne adhatna kölcsönt, a fogyasztási szövetkezet nem tagoknak is ne adhatna el stb. Ezt feltétlenül már azért sem szabad kizártnak tekinteni, mert lehetnek körülmények, melyeknél fogva a szövetkezet kénytelen nemtagokkal ügyleteket kötni, vagy azért, hogy magát egyenes veszteségektől megóvja, pl. a fogyasztási szövetkezet megromlásnak kitett árúin gyorsan túl kell hogy adjon, vagy mert csak nagyobb forgalom mellett képes saját tagjai számára is a szövetkezeti előnyöket biztosítani. De ha e tekintetben korlátok nem is állíthatnak fel, a mire nézve lehetnek és vannak nagy véleményeltérések nálunk épúgy, mint a külföldön: ¹ annyi kétségtelen, hogy a szövet-

¹ A keresk. törvény nem tartalmaz kifejezett korlátozást a nemtagokra való üzletkiterjesztésre nézve. Némelyek ugyan ezt már a szövetkezetek fogalommeghatározásából vezetik le. De ezzel szemben utalunk az 1880. évi XL. törvénycikkre, mely szerint csak azok a szövetkezetek részesülnek *adómentességben*, »melyek üzletüket a tagjaiknak nyújtott

kezeteknél a tagok körén túl való üzletkiterjesztés *csak mint kivétel* szerepel; *szabály szerint* és *elvileg* maguk a tagok azok, a kiknek közvetlen szolgálatában a szövetkezet áll. Ebben fekszik a szövetkezet tulajdonképeni súlypontja, ez a *főcriterium*, mely a szövetkezeteket minden más társasági alaktól lényegesen megkülönbözteti.

V.

Bármily nagy legyen azonban e különbség a szövetkezetek és más társaságok között, ez magában véve még csak *külső* különbség, melyről azt lehetne mondani, hogy az semmi további mélyebb, *belső* különbséget nem foglal magában. Nem ugyanolyan kölcsön-e az, melyet a hitelszövetkezet saját tagjainak nyújt, mint a melyet a részvénytársasági bank ad a hozzáforduló cliensnek? Ha a szövetkezeti tag azért fordul a saját szövetkezetéhez kölcsön végett, mert azt nála oly feltételek mellett kapja, melyeket más nem hajlandó engedélyezni: nem époly előnyös feltételek mellett akarja-e a kölcsönt az, a ki a részvénytársasági bankhoz fordul? Legfelebb abban van a

. . . . . segélyen, előlegezésen vagy kölcsönön túl más nyereségre vagy kereseti ágra nem terjesztetik ki, a mely tehát egyenesen feltételezi, hogy olyan szövetkezetek is lehetnek, melyek üzletüket nemtagokra is kiterjesztik. V. ö. *Szerző* Keresk. jog 6. kiadás, I., 436. l. A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898: XXIII. t.-cz. 4. §-a azonban a nemtagokra való üzletkiterjesztést elvileg kizárja s csak a takarékbetétekre és hitelnyerésre nézve tesz kivételt; míg az én új törvényjavaslatom a nemtagokra való üzletkiterjesztést általában véve megengedi ugyan, de a hitel- és fogyasztási szövetkezeteknél korlátokat állít fel (75—77. §§.), melyeknek igazolására nézve l. a javaslat indokolását 92. sk. l. Ez egyike azon kérdéseknek, melyek különösen a fogyasztási szövetkezetekre nézve legnagyobb hullámokat vertek fel a közvéleményben s az 1905-ben Budapesten tartott *nemzetközi* szövetkezeti congresszuson is élénk vitát keltettek. *Németországban* az 1868. évi szövetkezeti törvény még nem tartalmazott korlátokat, sőt egy 1871 május 19-iki magyarázati törvény kifejezetten megengedettnek nyilvánította a nemtagokra való üzletkiterjesztést. Az 1889. évi új szövetkezeti törvény azonban már szintén korlátokat tartalmaz a hitel- és fogyasztási szövetkezetekre nézve, melyek az 1896 augusztus 12-iki törvény által még szigorítottak. Az 1888. évi *francia* javaslat is állít fel korlátokat a hitel- és fogyasztási szövetkezetekre nézve (31., 33. cz.).

különbség, hogy a szövetkezeti tag annyira utalva van a szövetkezetre, hogy más intézetnél kölcsönt egyáltalában nem is kap, s épen azért van szükség a szövetkezetekre olyan emberek számára, a kik másutt hitelgényeiket kielégíteni nem képesek; holott más, hitelképes egyén bármely pénzforráshoz fordulhat, úgy, hogy csak arról van szó, melyiknél kap előnyösebb feltételeket?

Hát én megengedem, hogy az egyes hitelkereső egyénekre nézve csakugyan mindegy, vajjon a kölcsönt szövetkezettől vagy részvénytársaságtól kapják; mindegyik esetben azt akarja az illető, hogy a kölcsönt először egyáltalában, és másodsor: minél előnyösebben kapja. S ha a szövetkezeti tag kivételesen oly hitelnek örvend, hogy nemcsak saját szövetkezetétől, hanem másától, pl. valamely takarékpénztártól is kaphat pénzt, bizonyára ő is ehhez fog fordulni, ha ennél olcsóbban kapja. A fogyasztási szövetkezet tagjaira nézve is ugyanaz áll, mint más vásárlóra nézve. A ki nem tagja a fogyasztási szövetkezetnek, épúgy néz arra, hogy jól és olcsón bevásárolhasson, mint a szövetkezeti tag, s ha az utóbbi azt találja, hogy másutt jobban és olcsóbban vehet, mint saját szövetkezeténél, az ő tagsági minősége őt nem fogja visszatartani attól, hogy máshoz menjen bevásárolni.

De vajjon ugyanolyan egyforma az álláspont *magára a szövetkezetre* nézve, szemben a többi társasággal, szemben a részvénytársasági bankkal, szemben a nyílt boltban áruló közkereseti társasággal vagy akár egyéni vállalkozóval? Lássuk!

A mikor a kereskedő árúit a közönségnek kínálja, ezt nyilván azért teszi, hogy az eladásnál nyeresége legyen. Ha kivételesen elő is fordul, hogy a kereskedő haszon nélkül dolgozik, *állandóan* ez nem képzelhető. Az a részvénytársasági pénztintézet is, mely a kölcsönt adja, ezt szintén azért teszi, hogy a kölcsönadásból nyeresége legyen s ennek alapján részvényeseinek osztalékot adjon. Minél többet tud nyerni, annál nagyobb osztalékot adhat; természetes tehát, hogy a részvénytársaság nem arra törekszik, hogy a hozzáforduló kölcsönvevő, a ki neki idegen harmadik személy, minél olcsóbban kapja a pénzt, hanem ellenkezőleg arra, hogy azt neki minél drágábban adja. Ha tényleg nem adja drágán, ezt csak azért teszi,

mert a verseny erre kényszeríti, vagy mert saját érdekében is áll, hogy az ő cliensei a kölcsönfeltételeknek könnyen eleget tehessenek. De ez a couláns eljárás csak addig terjedhet, a meddig a társaságnak legalább annyi haszna van, hogy a részvényesek érdemesnek találják a társaságot fentartani. Mihelyt az üzlet megfelelő nyereség nélkül nem folytatható, semmi érdekük, hogy azt továbbra is fentartsák.

Épen ellenkezőleg áll a dolog a szövetkezeteknél. Itt nemcsak a tagoknak érdekéről van szó, hogy minél olcsóbban vásárolhassanak, minél előnyösebb kölcsönt kapjanak stb., hanem *magának a szövetkezetnek is ez a célja*. A szövetkezet nem azért alakul, hogy a tagokkal folytatott üzletből minél több nyeresége legyen; hanem ellenkezőleg épen a végből, hogy a tagok minél olcsóbban vásároljanak, minél jutányosabb kölcsönt kapjanak; s ezt épen az által éri el, ha nyereségre nem törekszik. Mihelyt a szövetkezet nyereségre akar szert tenni: drágábban kell hogy eladjon, nagyobb kamatot kell hogy szedjen; tehát egyenes ellenmondásba jut azzal a céllal, melyre alakul. A mig tehát más társaságnál a fennmaradás biztosítéka, a *létjogosultság*, épen a minél nagyobb nyereség, addig a szövetkezet létjogosultságát megfordítva épen abban kell hogy találja, hogy a tagok szükségleteinek minél előnyösebb kielégítése külön nyereség által ne csorbítottassék. Ha a szövetkezet tagjait époly drágán, vagy még drágábban látja el, mint más vállalkozó a maga clienseit: ez csak abban az esetben egyeztethető össze a szövetkezet céljával, ha az ebből eredő nyereség ugyanazon tagoknak, a kiktől származik s ugyanazon arányban, a melyben egyes ügyleteik alapján a nyereséghez járultak, ismét *visszatérítetik*. Ez az eljárás, a mely különösen a *fogyasztási* szövetkezeteknél szokásos,¹ eredményben ugyanaz,

¹ Így különösen *Angliában*, hol már az úttörő *rochdale*-i takácsok honosították meg. Innen ezen eljárás elnevezése is, mint »*Rochdale-plan*«. Vannak azonban Angliában olyan fogyasztási szövetkezetek is, melyek egyenesen olcsóbban látják el tagjaikat, a kik aztán nem is részesülnek visszatérítésben, hanem a nyereség az üzletrészek arányában osztatik fel. Ezt az eljárást különösen a londoni tisztviselői fogyasztási szövetkezetek követik s ezért »*Civil Service Plan*«-nak nevezik. Az angolok az ezt követő szövetkezeteket nem is tekintik igazi szövetkezeteknek. V. ö. *Crüger*

mint ha a szövetkezet *egyenesen* olcsóbban látja el tagjait s épen azért nemcsak nem kifogásolható, hanem a tagokra nézve még előnyösebb is.¹

Látni való ezek szerint, hogy a szövetkezet üzletkörének saját tagjaira való kijelölése nem csupán az üzletkör *külső keretének* korlátozása szemben más társasággal, hanem *belső*, az üzletvitel *alapelvének* különbségét foglalja magában; hogy abból, miszerint a szövetkezetek saját tagjaik hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának előmozdítására alakulnak, szükségképen az is következik, hogy a szövetkezetek, ellentétben más kereseti társaságokkal, nem *haszonra*, nem *nyereségre* irányuló társaságok, alapelvük nem a nyereszkesedés, hanem az *önzetlen-ség*, nem az egoizmus, mely csak a saját jólétével törődik, a máséval pedig legfelebb annyiban, a mennyiben ez saját magának is hasznos; hanem az *altruizmus*, mely nem arra irányul, hogy a saját, hanem arra, hogy másnak a boldogulását mozdítsa elő.

VI.

A szövetkezetek ezen alapvének igazságán semmit sem változtat az a körülmény, hogy a szövetkezetek is kénytelenek bizonyos *üzleti spekulációt* folytatni, hogy céljuknak megfelelhessenek. A hitelszövetkezetnek is arra kell törekednie, hogy minél kedvezőbb feltételek mellett szerezzé meg azt a pénzt, melyet tagjainak juttat s épúgy kell vigyáznia arra,

Die Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften in den einzelnen Ländern. Jena, 1892. 49. l. A visszatérítési rendszer nálunk is el van terjedve a fogyasztási és értékesítő szövetkezeteknél s már 1869-ben ajánlatott *Vécsey* Tamás által a »fogyasztási egyletek«-ről tartott akadémiai értekezésében. Az én törvényjavaslatom általánosítja mindennemű szövetkezeteknél, de csak az üzletrészekre fizethető 5% osztalékot meghaladó nyereségre nézve, amennyiben az az alapszabályok értelmében a tartalékalap növelésére, vagy jótékony vagy közhasznú célokra nem fordítandó (24. §.).

¹ A főelőny abban áll, hogy a tagok a visszatérített összegben olyan megtakarításhoz jutnak, melyet az olcsóbb vásárlásnál nem tettek volna félre. Magára a szövetkezetre nézve is előnyösebb annak folytán, hogy a tagok szorosabban köttetnek a szövetkezethez s nem csábítatják el magukat a szövetkezetek ellen dolgozó verseny által. Épen ezen rendszernek köszönhetőek a *rochdale*-i takácsok s az angol fogyasztási szövetkezetek általában bámulatós eredményeiket. V. ö. *Crüger* id. m. 46. l.

hogy az adott kölcsönök az igénybe vett hitellel összhangzásban álljanak, mint más pénzügyintézetnek. A fogyasztási szövetkezet csak úgy elégítheti ki jól tagjainak szükségleteit, ha maga is minél előnyösebben vásárol, a mi reá nézve semmivel sem könnyebb, mint más kereskedőre nézve. A termelő és értékesítő szövetkezet csak akkor szerezhethet tagjainak minél nagyobb bevételt az általuk előállított vagy beszolgáltatott cikkek után, ha minél ügyesebben tudja azokat árusítani s megállja a versenyt a többi kereskedővel vagy iparossal stb. Ebből a szempontból a szövetkezetek épen olyan vállalatok, mint más társulati vagy egyéni vállalat s ugyanolyan kockázatot is viselnek,¹ hacsak ezt az üzleti spekulációt más, nevezetesen pl. valamely szövetkezeti központ, nem teljesíti helyettük.² Azért nem is lehet csodálkozni azon, hogy még olyanok is, a kik nincsenek a nyerészkedő szövetkezetek körül érdekelve, az ügyvitel ezen oldala miatt nem látják át a szövetkezetek igazi természetét s nem akarják elismerni, hogy a szövetkezetek valódi hivatása a nyerészkedési célzt kizárja. Pedig ha jól szemügyre vesszük a »nyereség« fogalmát, lehe-

¹ Különösen ha a szövetkezet által igénybe vett hitelek az egyes tagoknak nyújtott hitelekkel kellő arányban nem állanak. Ez főleg a *fogyasztási* szövetkezeteknél tapasztallható, melyeknél épen azért jogosult a tagok hitelvásárlásait korlátozni, a mint azt az én törvényjavaslatom is teszi (78. §.).

² Így a központi hitelszövetkezetek vagy más pénzügyintézetek a kötelékükbe tartozó egyes szövetkezetekkel szemben, melyek tőlük kapják, rendszerint vizszeszámítolás útján, a szükséges pénzt. Így a központi bevásárlási szövetkezetek, pl. nálunk a »Hangya« és a »Keresztény szövetkezetek központja« a hozzájuk tartozó fogyasztási szövetkezetekkel szemben, melyek tőlük kapják az árukat stb. A pénz- és árubeszerzés körüli üzleti spekulációt illetően módon teljesen a központ végzi, s az egyes szövetkezet nincs kitéve az azzal járó rizikónak, a mi annál nagyobb jelentőséggel bír reájuk nézve, mert egyrészt nem is rendelkeznek kellő szakképzettséggel bíró vezetőkkel, másrészt nem is érhetnek el olyan kedvező feltételeket, mint a nagy üzletkörrel bíró központ. Hogy az egyes szövetkezetek ilyen viszony mellett nem elég önállóak s nem teljesíthetik annyira az önnevelés feladatát, az bizonyos; viszont azonban biztosabb létük van s a központ által folyton ellenőriztetnek. A *külföldi* központi hitelszövetkezetek szervezetéről és működéséről részletes kimutatót találni a Budapesten 1905-ben tartott nemzetközi szövetkezeti congresszus közleményeiben.

tetlen észre nem venniök, hogy az arra való törekvésről: nyereszkedésről csak ott beszélhetünk, a hol nagyobb bevételre akarunk szert tenni, mint a mennyi kiadásunk volt. Bár-mennyire törekedjünk arra, hogy minél olcsóbban szerezzük be a kölcsönadáshoz szükséges pénzt, az eladandó árút: ha leg-felebb az üzleti költségek hozzászámításával nem adjuk drá-gábban, mint a hogyan beszereztük, nyereségről s arra való törekvésről nem lehet szó. A »nyereség« nem önmagában létező absolut fogalom, hanem a vétel és eladás, a hitelszerzés és hitelnyújtás egymáshozí viszonyának eredménye s valamint akkor is lehet nyereség, ha drágán szereztük be az eladandó árút, a kikölcsönzendő pénzt, ha t. i. még drágábban adjuk: azonképen megfordítva a legolcsóbb beszerzés esetében sincs nyereség, ha épen olyan olcsón adjuk, mint a hogyan beszereztük. Ha tehát a szövetkezetek csak azért törekszenek arra, hogy a beszerzendő pénzt vagy árút minél jutányosabban szerezzék be, hogy azt annál jutányosabban adhassák tagjaik-nak, vagy a termelő és értékesítő szövetkezet azért törekszik a tagok árúinak minél drágább eladására, hogy a tagok minél többet kaphassanak: ebben magában véve még semmi nyeresz-kedési cél nincs. Ilyen csak akkor van, ha a szövetkezet arra is törekszik, hogy az általa beszerzett pénzt vagy árút drá-gábban adja tagjainak, mint a hogyan maga szerezte, a tagok-nak az általuk beszolgáltatott árúért kevesebbet fizet, mint a mennyiért eladja.¹ De ha ezt teszi, megfelel-e abbeli céljának,

¹ Természetesen az üzleti költségeket is számításba véve, úgy, hogy még nem lehet nyereségről beszélni, ha csak annyi a kamat vagy ár-különbözet, a mennyi azoknak fedezésére szükséges. Tartalékalapról is kell gondoskodni esetleges veszteségek pótlására. De arra is tekintettel kell lenni, hogy a szövetkezetek annál nagyobb hasznot juttathatnak tagjaiknak, minél takarékosabban igazgattatnak; különösen a vezetők díjazásának nem szabad olyannak lenni, hogy köztük és a tagok között érdekellentét keletkezzék, úgy, hogy a díjazás voltaképen csak a nyeresz-kedés egyik alakja. Ez indokolja annak törvényes korlátozását, a mint azt az én javaslatom (50., 65. §§.) s az 1898: XXIII. t.-cz. (30., 36. §§.) az igazgatóság és felügyelő-bizottságra nézve teszi. Nem képez nyereséget az a kamat- vagy árkülönbözet sem, mely a tagoknak az év végén *vissza-térttetik* (l. fentebb); ugyanazért nem is szabad azt mint jövedelmet *megadóztatni*, bár a kereskedők ezt erősen kifogásolják.

hogy saját tagjai hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának olyatén előmozdítására szolgáljon, a minőt a tagok a szövetkezettől várnak, a miért a tagok a szövetkezetbe léptek? Nyilvánvalóan nem. Csakis a *tagok* azok, a kiknek az előnyös szövetkezeti ügyvitelből hasznuk, nyereségük szabad hogy legyen:¹ *magának a szövetkezetnek* ellenben a tagok rovására spekulálnia, nyereszkednie nem szabad, ha egyenes ellenmondásba nem akar jutni azzal a czéllal, melyre alakul.

VII.

Hogy ez teljesen megfelel a *közfelfogásnak* is a külföldön: azt könnyű kimutatni. Megengedem ugyan, hogy a tétel *törvényhozások* kevésbé fejezik ki a nyereszkedési elv kizárását és pedig nemcsak mint *elvnek*, a mi ugy sem törvénybe való, de annak következményei gyanánt sem. Ez áll különösen a régibb szövetkezeti törvényekről. Így nem tartalmaz semmiféle korlátot a nyereszkedésre nézve az 1867. évi *francia* társasági törvény, mely a midőn a szövetkezeteket mint változó tőkeegyesületeket (*sociétés à capital variable*) szabályozza, nem is tekinti azokat önálló társasági alaknak, hanem a keresk. társaságok bármelyik alakjában akár a közkereseti, akár a betéti vagy részvénytársaság alakjában engedi meg. Hasonló-

¹ Ebből a szempontból sem szabad azonban arról beszélni, mintha a szövetkezetek is nyereségre irányuló társaságok; mert a tagokra nézve az az előny, melyet a szövetkezet útján szereznek, csak az *ő külön* gazdaságuk, iparuk, háztartásuk körében képez hasznót, nyereséget; nem pedig a *szövetkezet* irányában. Leginkább a termelő- és értékesítő szövetkezeteknél hajlandó az ember a tagok nyereségére gondolni, mert ezeknél csakugyan az a czél, hogy a tagok minél drágábban adják el termelvényeiket. Pedig itt is csak annyiban lehet szó nyereségről, a mennyiben az eladási ár a termelési költségeket *az illető tagnál* meghaladja, nem pedig *maga a szövetkezet* irányában. Ha a szövetkezet még oly drágán adja is el a tagok által beszolgáltatott árukat, a tagoknak még sincs nyereségük, ha az elért ár a termelési költséget meg nem haladja; bár természetesen annál inkább van nyereségük, minél többet érhetnek el a szövetkezet útján. Ennyiben ugyanaz áll, mintha önállóan hoznák termelvényeiket forgalomba. De épen azért szövetkeznek, hogy közösen többet érjenek el s épen azért nem szabad magának a szövetkezetnek a *tagokon* nyereszkednie, mert különben a tagok ebbeli czéljukat nem érhetik el.

képen nem állít fel nyerészkedési korlátokat az 1868. évi régibb *német* szövetkezeti törvény, az 1873. évi *osztrák* szövetkezeti törvény, az 1876. évi *angol* szövetkezeti törvény (industrial and provident societies act) stb. De ez nem magyarázható abból, mintha ezek a törvények a szövetkezeteket a nyerészkedésre irányuló keresk. társaságokkal azonosaknak tekintették volna, hanem egyszerűen abból, mert nem mutatkoztak a szövetkezetek körében oly kinövések és visszaélések, melyek a nyerészkedési korlátok felállítását szükségessé tették volna. A későbbi törvényekben azonban már találni némely rendelkezéseket, melyek a nyerészkedés megszorítására irányulnak. Így az 1882. évi *olasz* keresk. törvényben, az ezzel hasonló 1887. évi *román* és 1888. évi *portugalli* keresk. törvényben, az 1889. évi új *német* szövetkezeti törvényben s még többet abban a törvényjavaslatban, mely 1888-ban a *francia* kamarák elé terjesztetett, de még mindig tárgyalás alatt áll. Ennek folyamán már határozott kifejezést nyert az a törekvés, hogy a szövetkezetek a nyerészkedéstől távol tartassanak. A szenátus, — mondja ennek előadója, — oly rendelkezések sorozatát fogadta el, melyeknek az a kettős célja, hogy a szövetkezetek a munkás osztályok által minél jobban megközelíthetők legyenek és a *speculatio kizárassék*. Ilyenek az üzletrészek névértékének korlátozása 20-tól legfeljebb 100 frankig s egy tagra nézve 5000 frankig, egy szavazat megállapítása tekintet nélkül az üzletrészekre, az osztalék korlátozása 5⁰/₀-ra s az igazgatóság és a felügyelő bizottság jutalékának korlátozása 15⁰/₀-ra stb.¹ S vajjon nem a szövetkezetek altruistikus jellege jut-e kifejezésre pl. *Angliában* abban a jogi helyzetben, hogy az ott leginkább elterjedt fogyasztási szövetkezetek nem a már említett külön szövetkezeti törvény, hanem az emberbaráti célokra alakult u. n. *friendly societies*-t szabályozó törvény alapján működnek² s az előbbi egyenesen azt tűzi ki célul,

¹ L. *Lourties* szenátor jelentését 1893-ból 3. l. (szenátusi irományok 270. szám).

² V. ö. *Gide Ch.* Les sociétés coopératives de consommation. Paris 1904. 67. l., a ki a francia szövetkezetekre nézve is helyesebbnek találja, ha azok nem a keresk. társaságokról szóló, hanem a nyerészkedésre nem irányuló egyesületekre (*associations*) vonatkozó törvény alá helyezkednének.

hogy az utóbbival lehető összhangot létesítsen? ¹ a midőn továbbá a legtöbb államban a szövetkezetek épen altruistikus jellegük elismeréseképen a nyereszkeskedő társaságokat terhelő *adóktól* és *illetékektől* mentesíttetnek? vagy a midőn az állam őket *subventiókkal* vagy más eszközökkel egyenesen támogatja? ²

VIII.

De ha maguk a külföldi törvényhozások általában még nem tartották szükségesnek a szövetkezetek nyereszkesedésre nem irányuló jellegét megfelelő rendelkezések által biztosítani: annál világosabban tűnik ki ennek általános elismerése és gyakorlati megvalósításának követelménye a szövetkezetek és szövetkezeti vezérférfiak *tényeiből* és a szövetkezetek nagy kiterjedésű *irodalmából*. Ebben a tekintetben utalok első sorban *Angliára*, a szövetkezetek igazi hazájára, a hol a szövetkezetek nagy kiterjedése és áldásos emberbaráti működése köztudomás szerint azon ideális gondolkodású férfiak folytonos agitációjának köszönhető, a kik mint *Maurice, Ludlow, Kingsley, Hughes, Neale, Holyoake* a »Keresztény socialisták« elnevezése alatt ismeretesek.³ Hasonlóképen *Németországban*, a mely a szövetkezetek terén most már Angliát is túlszárnyalta: *Huber V. A., Schulze-Delitzsch, Raiffeisen*, ezek a nagy szövetkezeti apostolok, mindig előtérbe helyezték a szövetkezetek erkölcsi és nevelői hivatását.⁴ Utóbbinak egyik főmunkatársa és életirója 12 pontban összegezi azokat a főelveket, melyek a német

¹ Az 1876. évi szövetkezeti törvény bevezetése kifejezetten ezt mondja: »A kereseti és ellátási társaságokról (industrial and provident societies) szóló törvény megerősítése és javítása, továbbá ennek a törvénynek bizonyos tekintetben a jótékony társaságokról (friendly societies) szóló törvényvel való összhangba hozása czélszerűnek mutatkozáván.« stb.

² Az állami támogatás különböző módjairól és terjedelméről a külföldi államokban l. részletesen az 1905. évben Budapesten tartott nemzetközi szövetkezeti congressus közleményeit. — Annak jogosultsága a congressus egyik főtanácskozási tárgyát képezte, melyet érdekes előadással a francia gróf *Rocquigny* vezetett be.

³ V. ö. *Crüger*: Die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften in den einzelnen Ländern. Jena, 1892. 36. sk. 1.

⁴ *Crüger*: id. m. 151. l.

szövetkezeti vezérférfiak, különösen Raiffeisen önzetlen fáradozásának eredményeképen a német szövetkezetek összfejlődéséből levezethetők.¹ Ezek közül különösen kiemelem a *8-dik pontot*,

¹ *Fassbender*: F. W. Raiffeisen, Berlin, 1902. 274. sk. I. Érdemesnek tartom ezeket eredetiben, teljes szövegben közölni:

»1. Das Genossenschaftswesen muss seinem eigentlichen Zweck erhalten werden, darf aber keine Ziele verfolgen, die sich nicht mit Nothwendigkeit aus dem Hauptzweck als Wirkungen ableiten lassen.

2. Der Zweck der Genossenschaften ist nach der Absicht des Gesetzes die wirtschaftliche Förderung der Mitglieder nach einer genau zu bestimmenden Richtung. Die Wirkungen des Genossenschaftswesens sind ethisch-socialer Natur und sind als solche ohne Beeinträchtigung der jederzeitigen freien Entschliessung der Mitglieder durch Belehrung und entsprechende Massnahmen der Geschäftsführung zu erstreben.

3. Sowohl für die einzelnen Genossenschaften als auch bei den Verbänden sind kleinere organische Gruppen in dem Umfange, als eine Lebensfähigkeit derselben gewährleistet ist, und zwar im Anschluss und auf Grundlage anderer schon bestehender socialer Gebilden (Pfarr- oder Civilgemeinde, Innung, Gewerkschaft etc. für Einzelgenossenschaft-Provinz für Verband), in denen die Entwicklung eines genossenschaftlichen Lebens voranzusehen, zu bilden.

4. Es ist jede Abhängigkeit der Genossenschaften von politischen Parteien, von anderen wirtschaftlichen Vereinigungen und von staatlicher Bevormundung (Behörde) zu vermeiden, indem bei dem Vorhanden sein solcher Beziehungen eine Verquickung verschieden gearteter Bestrebungen herbeigeführt wird, die eine Zersplitterung der Kräfte oder mangelhafte Entfaltung derselben im Gefolge hat.

5. Es dürfen die Statuten der Genossenschaften keine Bestimmungen enthalten, welche dem Princip der freien Selbstverwaltung widersprechen und bei der Wahl der Verwaltungsorgane der einzelnen Genossenschaften und Genossenschaftsverbänden andere Momente maßgebend sein lassen, als die freie Bestimmung der beteiligten Genossenschaften selbst.

6. Sowohl in den Statuten der Genossenschaften als auch in denen der Genossenschaftsverbände sind alle Bestimmungen zu vermeiden, welche in die freien Entschliessungen der einzelnen Genossenschaftsmitglieder weiter eingreifen, als es zur Erreichung des eigenen Zweckes der Genossenschaften dringend erforderlich erscheint.

7. Es dürfen sich die Verwaltungsorgane der Genossenschaften und Genossenschaftsverbände bei ihren Massnahmen niemals von anderen Rücksichten leiten lassen, als denen, welche durch die in den Statuten festgelegten Zweckbestimmungen der ersteren selbst gegeben sind.

8. Ob größere Geschäftsantheile einzuführen, hängt von den wirtschaftlichen Verhältnissen ab. Werden solche aber eingeführt, so dürfen auf die Geschäftsantheile keine höheren Dividenden an die Mitglieder

mely szerint a szövetkezeteknek nem szabad az üzletrészek után nagyobb osztalékot fizetni, mint a mennyi kamatot a tagoknak adott kölcsönök után szed. További nyereség felosz-

vertheilt werden, als die Genossenschaft von den letzteren für Darlehen erhält. Soll eine weitere Gewinnvertheilung eintreten, so darf dieselbe nur erfolgen im Verhältnisse zur Betheiligung der Mitglieder an der Erfüllung des Genossenschaftszwecks, also als Rückvergütung von Zinsen auf Darlehen oder Rückvergütung auf den Kaufpreis von Bezügen, Nachzahlung auf Lieferung von abgesetzten Waren etc. je nach der Art der Genossenschaft.

9. In allen Genossenschaften ist auf eine ausreichende Ansammlung von gemeinsamen Vereinsvermögen Bedacht zu nehmen und zwar mindestens in dem Umfange, dass sie einschließlich der Geschäftsantheile der Mitglieder die Höhe der ausstehenden Dauerkapitalien (Hypothekardarlehen für Grundkapital und stehendes Betriebskapital) und sämtlicher der Genossenschaft gehörigen Liegenschaften (Grund und Boden, Gebäulichkeiten mit Inventar) erreichen.

10. Bei Aufwendungen zu gemeinnützigen Zwecken aus dem Vereinsvermögen sind nur solche Zwecke in's Auge zu fassen, welche im Interesse sämtlicher Genossenschaftsmitglieder liegen, mit Ausnahme des Falles, dass daraus auch kleinere Darlehen für Unbemittelte in Notfällen ohne Bürgschaft bestritten werden können.

11. Aus dem genossenschaftlichen Geschäftsbetriebe als solchen soll niemand einen Vortheil ziehen und jegliches Wageunternehmen ist zu vermeiden. Die Leitung der Verwaltung ist daher auch, soweit sie ohne verhältnißmäßige Inanspruchnahme der von sonstiger Berufsthätigkeit freien Zeit der bei der Verwaltung thätigen Personen möglich ist, ehrenamtlich zu gestalten. Wo dies, wie bei den Verbänden in der Regel, nicht möglich ist, sollen die Gehälter der leitenden Personen aber so bemessen werden, wie es sich mit dem Charakter der Genossenschaften als Wohlfahrtseinrichtungen im Interesse der kleinen und mittleren Leute vereinbaren lässt.

12. Als Grundlage der genossenschaftlichen Bethätigung sind neben den Principien der Selbsthilfe, Selbstverwaltung und Selbstverantwortung auch die allgemeinen christlichen Principien der Nächstenliebe und des Gemeinsinns zu betonen. Bei der von der Genossenschaft ausgehenden erziehlischen Wirksamkeit ist auf die Verbreitung der sog. bürgerlichen Tugenden im christlichen Sinn der Nachdruck zu legen. Die Pflege des religiös-ethischen Lebens in der auf dem Boden der verschiedenen Religionsbekenntnisse erwachsenden Form gehört ebenso wenig, wie die Verfolgung politischer Ziele zu den Aufgaben der Genossenschaften und muss daher jede Benützung der Genossenschaft zu konfessionellen Zwecken strenge vermieden werden, wie auch alle Erörterungen politischer Natur von den Verhandlungen auszuschließen sind.◀

tásnak csakis abban az arányban szabad történnie, melyben a tagok a szövetkezeti cél végrehajtásában résztvesznek, tehát a szövetkezetek különböző fajai szerint: mint visszatérítés a kölcsönök után fizetett kamatokból, a vásárolt árúk vételárából, mint pójtulajék az eladott árúk eladási árából stb. Kiemelem továbbá a 11. pontot, mely szerint a szövetkezeti üzletvitelből mint ilyenből senkinek sem szabad külön előnyt huzni s minden kockázatos vállalat kerülendő. Az igazgatás is, a mennyiben arra az illetők egyéb elfoglaltsága mellett fennmaradó szabad idő elégséges, *ingyenesen*, s a mennyiben nagyobb elfoglalást követel is, csak olyan javadalmazás mellett történhetik, a mely a szövetkezeteknek mint a kis és középsorsú emberek érdekében működő jótékonyági intézményeknek jelle gével összeegyeztethető. A 12. pont hangsúlyozza végül, hogy a szövetkezeti működés alapjai az önsegély, öngazgatás és önfelelősség mellett a felebaráti szeretet és közösségi érzet általános keresztény elvei.

Jobban valóban nem lehet a szövetkezetek altruistikus jellegét kidomborítani, mint a hogyan ez ezekben a pontokban történik s nekem sincs szükségem nagyobb támogatásra azon rendszabályok igazolására, melyeket a szövetkezetek önzetlenségének alapelvéből kifolyólag codifikatórius munkálataimban megvalósítani törekedtem. Hogy azok az érdekeltek, a kik a szövetkezeteket csak azért alapítják és vezetik, hogy maguknak minél nagyobb hasznot és minél jövedelmezőbb állásokat szerezzenek, tovább is rajta lesznek, hogy ez az alapelv szövetkezeti jogunk reformjánál époly kevésbé érvényesüljön, mint a hogy arra keresk. törvényünk megalkotásánál nem gondoltunk: arra el kell készülvén lennünk. De bízom benne, hogy ezekkel az ismert forrásból eredő támadásokkal szemben az elfogulatlan közvélemény mindinkább fel fogja ismerni, hogy az a küzdelem, melyet párhuzamosan az önzetlen szövetkezetek alapítására és vezetésére irányuló társadalmi propaganda nemeslelkű előharczosainak, első sorban *gróf Károlyi Sándor*, fáradhatlan gyakorlati akciójával,¹⁾ immár több mint egy évtized óta

¹ Eredetileg a *Pestvármegyei hitelszövetkezet* létesítésével 1886-ban, a mely mint a pestmegyei községi hitelszövetkezetek központja működött, de később más megyékre is kiterjesztette működését. Ennek helyébe

a szövetkezetek purifikációja érdekében folytatotk: nem elméleti makacszkodás, hanem a szövetkezetek terén elharapózott visszaélések és káros kinövések folytán szükséges megvédése azoknak a gyengébb társadalmi osztályoknak, melyeknek támogatása és megerősítése a szövetkezeteknek igazi és egyedüli hivatása. Nem akarok én a mi szövetkezeteinknél mást, mint biztosítani azt, a mit veterán mesterünk: *Kautz Gyula* már 36 évvel ezelőtt a szövetkezetek főfajának, a népbankoknak nevezett hitelszövetkezetek jelentőségéről mond, midőn helyesen kiemeli, hogy »a népbankok, mint egyik legszebb szüleménye és vívmánya a modern társasulási mozgalomnak, valódi magasb közgazdasági, kulturai és *humanitárius* szerepet játszanak századunk szociális fejlődésében, névszerint az által, hogy az alsóbb osztályoknak s különösen a munkásoknak mind erkölcsi, mind anyagi fölemelkedését előmozdítják; a polgári középrendnek erősödését, szilárdulását biztosítják; az emberi önbecsérzetet, törekvést, takarékossgot, szorgalmat ébresztik és fokozzák, a politikai életben oly főfontosságú *önkormányzat*

1894-ben ugyancsak gr. Károlyi Sándor vezérlete alatt a *Hazai szövetkezetek központi hitelintézete* lépett, melynek kötelékébe 1897 végén 379 községi hitelszövetkezet tartozott. Az 1898: XXIII. tcz. által felállított *Országos Központi Hitelszövetkezet* ezeket a szövetkezeteket átvette, gr. Károlyi Sándor azonban ennek életére állani vonakodott. E helyett különösen a fogyasztási szövetkezetek terjesztését tűzte ki célul, megalapítván a »*Hangya*« központi fogyasztási szövetkezetet, melynek kötelékében 1905 végén 577 községi szövetkezet állott. 1895-ben megalapította a Magyar Gazdaszövetséget, mely különösen a szövetkezeti ügy előmozdítását tűzte ki célul, a mely számára 1905-ben a »Magyar Szövetkezetek Szövetségé«-ben még külön egyesületet teremtett. Az 1905-ben Budapesten rendezett *nemzetközi szövetkezeti congressus* öt választotta elnökéül, mely minőségben magas szárnyalású megnyitó beszédet mondott a szövetkezetek jelentőségéről és az azokra vonatkozó feladatokról. — Mellette különösen gr. *Majláth József*-et kell említeni, a ki a congressus másodelnökévé választatott s a ki úgy gyakorlatilag, mint irodalmilag nagy szolgálatokat tett a szövetkezeti ügynek; továbbá *Bernát Istvánt*, a ki mint a Magyar Gazdaszövetség igazgatója, mint a »Magyar Gazdák Szemléje« és a »Szövetkezés« szerkesztője számos irodalmi dolgozataival és gyakorlati tevékenységével, legutóbb mint a nemzetközi congressus főtítkára és előkészítője kiváló érdemeket szerzett a szövetkezeti ügy fejlődése körül.

eszméjének érlelődését elősegítik s egyáltalában az ipari és erkölcsi közállapotokra termékenyítő befolyást gyakorolnak, sőt mi több; a 19. század egyik legnagyobb kérdésének, a »*sociális kérdésnek*« megoldását is előkészítik és könnyítik.«¹

¹ A társulási intézmények a nemzetgazdaságban. A M. Tud. Akadémia által a Fáy-díjjal koszorúzott pályamunka. Pest 1871. 267. l. V. ö. még 276. 291—292. l.